

Revisionen af historiske Lærebøger.

I.

Nordens Läroböcker i Historia. Ömsesidig granskning verkställd av Föreningarna Nordens facknämnder. Föreningarna Nordens historiska publikationer I. Helsingfors 1937. 257 S.

I Aarene efter Verdenskrigen tog man fra forskellige fredsvenlige Hold det Spørgsmaal op, hvorledes man kunde neutralisere de Følelser af Fjendskab og Mistro, den nationale Selvgodhed og Overlegenhed overfor andre Folk, som havde bidraget saa stærkt til Verdenskrigen, og som efter den vedblev at leve i forskellige Former. Som en vigtig Faktor i disse Bestræbelser fæstede man Blikket paa Skolebøgerne i Historie, gennem hvis Fremstilling de Unges Syn paa egen og andre Folks Historie jo vækkes og fæstnes. Især i 1920erne gav forskellige Organisationer sig til at indsamle Redegørelser for Historieundervisningen rundt om i Landene for at konstatere Urigtigheder og saarende Udtalelser om andre Nationer for saa gennem Drøftelser at søge dem fjærnet og Stridsspørgsmaalene klarlagt. For alle disse Bestræbelser indtil 1934 har Arkivar Harald Jørgensen gjort Rede i en vægtig og vist udtømmende Afhandling i Historisk Tidskrift 10. R. 2. Bd. S. 619. AG. Efter denne Afhandlings Fremkomst har saa sent som i Foraaret 1937 en Kommission af tyske og franske Historielærere udarbejdet den nedenfor anmeldte Betænkning.

Men allerede flere Aar før de store internationale Organisationer havde de skandinaviske Landes Afdelinger af Foreningen »Norden« taget fat paa en Undersøgelse af de nordiske Landes Lærebøger i Historie og paa en Rensning af dem for de mange misvisende, forældede og for Nabolandene stødende Punkter i Fremstillingen, som de viste sig at indeholde¹). Og Arbejdet er

¹ Aage Friis: Undervisningen i Nordens Historie. »Nordens Kalender 1937«, S. 41—49, og Revision af Historieundervisningen. »Politiken«s Kronic 12. 13. Oktbr. 1937.

her ikke bleven staaende ved Kommisionsbetænkninger, men har allerede bragt betydelige Resultater.

Stødet til Bevægelsen kom fra den norske Afdeling af Foreningen »Norden«, og Anledningen var en Anmeldelse i det norske Tidsskrift »Den høiere Skole« 1919, hvori en svensk Gymnasiebogs Fremstilling af den svensk-norske Unions Tilblivelse og Opløsning kritiseredes som efter norsk Opfattelse utilfredsstillende og misvisende. Ud herfra tog den norske Afdeling af »Norden« fat paa at undersøge, hvorledes det da egentlig i dens eget Lands Historiebøger stod sig med Fremstillingen af de andre nordiske Landes Historie. Og det henvendte sig samtidig til de svenske og danske Afdelinger af »Norden« om at anstille lignende Undersøgelser af *deres egne* Landes Historielærebøger. Efter mange Standsninger og Tiltag nedsattes der endelig 1932 paa Delegeretmødet i Stockholm en Fælleskomité for alle 5 Afdelinger af Foreningen »Norden« til at revidere Historielærebøgerne i alle de nordiske Lande. Til Revisionen nedsattes et Fagnævn i hvert af Landene, som saa skulde konferere med de andre Landes Fagnævn. Af Betydning var det, at man nu efter et Forslag af Prof. Aage Friis, som ved sin Fremkomst 1921 var stødt paa Modstand, vedtog, at Fagnævnene i de forskellige Lande skulde undersøge og kritisere *ikke deres egne Landes* men Nabolandenæs Lærebøger og saa se at forhandle sig til Rette om Resultaterne; ligeledes skulde der virkes for en fyldigere og dygtigere Fremstilling af Nabolandenæs Historie.

Arbejdet toges straks op; der blev foretaget Undersøgelser af i alt 126 Lærebøger for Folkeskole og Gymnasium fra alle 5 nordiske Lande: 42 fra Danmark, 21 fra Finland, 4 fra Island, 27 fra Norge og 32 fra Sverige. Og det viste sig ved Gennemgangen, baade at en Revision langt fra havde været upaakrævet, og at man i de forskellige Lande næppe havde noget at lade hinanden høre. Som Resultat af Undersøgelserne udtalte Fælleskomitéen (1933), at Lærebøgerne kan være meget forskellige med Hensyn til Nøjagtighed og Udførlighed i deres Omtale af de nordiske Nabolandes Historie. Men den kritiske Gennemgang har konstateret, at Lærebøgerne i alle Landene indeholder en stor Mængde af positive Fejl og Misforstaaelser; og at de ofte paa væsentlige Punkter ikke har taget tilstrækkeligt Hensyn til den historiske Forsknings Fremskridt. Det viste sig endvidere, at meget af den sparsomme Plads, som Lærebøgerne kan ofre paa Nabolandenæs Historie, bliver optaget af uvæsentlige Ting, medens de udelader Stof, som kan give opvoksende Ungdom den nødvendige Forstaaelse af de andre nordiske Folks historiske Udvikling. Mange af Lærebøgerne synder ved en uretfærdig Fremhævelse af deres egen

Nation paa Bekostning af Frændefolkene og er heller ikke fri for Udtryk, som maa virke saarende paa de andre Folk og ikke horer hjemme i en objektiv, forstaaende historisk Fremstilling.

Den Bog, som Foreningerne »Norden« nu har udgivet, indeholder de Indvendinger, som hvert af de 5 nordiske Fagnævn har rejst mod de andre Landes Behandling af deres Historie, derefter de kritiserede Landes Modbemærkninger og Forslag til Forbedringer. Disse Droftelser af principielle Spørgsmaal indenfor Nordens Historie er folgelig af ikke ringe Interesse for Lærebogsforfattere og Historielærere, men ved deres næsten altid velvillige Tone og deres redelige Forsøg paa gensidig Forstaaelse har de ogsaa Interesse for enhver, der onsker Uoverensstemmelser mellem Landene fjærnede. Der skal i det følgende gives et Par Eksempler fra det righoldige Diskussionsstof.

Der er folgelig stor Forskel paa Lærebøgernes Kvalitet. Med megen Anerkendelse nævnes af fremmede Fagnævn en islandsk Skolebog af Arnor Sigurjonson, der i Følge norsk Udtalelse »hæver sig højt over de andre Bøger i historisk Tænkning og indfører meget nyt i Historieundervisningen baade af økonomisk og aandeligt Stof, saa Lærebogsforfattere i andre Lande kan lære meget af den«; det svenske Fagnævn fremhæver norske Bøger af Johnsen-Pedersen og Scheel-Wildhagen; fra svensk og finsk Side anerkendes Johan Ottosens Nordens Historie som banebrydende i sin Behandling af de andre nordiske Landes Historie. Ringest staar det i Følge Sagens Natur til med Folkeskolebøgerne; de indeholder flest positive Fejl, mest ufrugtbart Stof og mangler i særlig Grad Objektivitet; som Følge af den kortfattede Fremstilling maa der her males mest med den brede Pensel og med grelle Farver. Men overfor alle Fremstillinger fremføres der af de forskellige Nævn Anker, som kan læses med Udbytte.

Afvigende Synspunkter gøres gældende overfor Krigene mellem de nordiske Folk, deres Aarsager, det ofte unyttig drøftede Skyldspørgsmaal, hvilke Begivenheder der bør fremdrages som væsentlige. Der ankes f. Eks. fra svensk Side over Mangel paa Forstaaelse af de dybtliggende økonomiske og geografiske Aarsager, der er en saa væsentlig Aarsag til Sveriges Stormagtspolitik; fra norsk over, at Norges specielle Andel i Forsvaret mod Sverige og paa Fællesmonarkiets Flaade forflygtiges; fra dansk Side ankes der f. Eks. over, at Sveriges Alliancepolitik med Gottorperne som Faremoment for Danmark almindelig lades uomtalt i svenske Skolebøger, der ligeledes f. Eks. vidtløftig omtaler Carl X Gustavs Marsj over Isen men ikke Stormen paa København 10—11. Febr.

Mest divergerer vel Synspunkterne overfor tidligere Tiders Unioner og andre statsretlige Forbindelser mellem Folkene, idet de første ofte i Skolebøgerne omtales som et Slags Overherredømme af den ene Stat over den anden. Det islandske Nævn anker over, at Islands Forbindelse med Norge i 1260erne i norske Skolebøger omtales i Vendinger som »Island kommer under Norge«, »Island det gamle norske Skatteland« eller »Biland«, eller at Islænderne »regnes som norske eller en Afdeling af Normændene«; ligesom der med Rette fra norsk Side gøres Indsigelse mod at nogle danske Skolebøger fortæller, at Norge »kom under Danmark 1380« og derefter blev »hos Danmark« til 1814; at der »ikke sjældent bruges Ordet dansk om Nordmænd eller Betegnelsen Danmark, hvor det gælder Forhold, som ogsaa eller endog i særlig Grad vedkom Norge«. I Unionstiden ønsker det norske Nævn, at man »i Norge ser et fritstaaende Land ved Danmarks Side«; der bør i Tiden 1380—1537 tales om »Norge og Danmark (resp. Danmark og Norge)«, 1537—1814 om Danmark-Norge som Fællesbetegnelse for de to Lande; man vil fra norsk Side »den Tendens til Livs at lade Norge uomtalt og unævnt i Unionstiden med Danmark«, at der »af det virkelig væsentlige, som hændte i norsk Historie fra 16. til 18. Aarhundrede overhovedet intet nævnes, skønt det var disse Ting, som skabte Forudsætningerne for den norske Genrejsning i 19. Aarhundrede«. Ogsaa fra finsk Side ønskes en fyldigere Fremstilling af den nationale finske Rejsning i 19. Aarhundrede, ligesom man i Forbindelsestiden med Sverige gerne ser Betegnelsen Sverige-Finland anvendt. »Fra det danske Nævns Side er man enig med det norske Fagnævn i, at Betegnelsen Danmark og Norge fra Tiden før 1536 og Danmark-Norge fra Tiden efter 1536 bør anvendes overalt, hvor der ikke netop er Tale om de enkelte Lande«, at det »ved Omtalen af 1536 nok kan være berettiget, som adskillige norske og svenske Lærebøger gør, at betegne Norge som et Lydrige (Udtrykket anvendes af det norske Fagnævn), men det var vel værd at nævne, at trods Udtrykket i Haandfæstningen af 1536 regnedes Norge af de danske Konger for et særligt Rige; endelig kan det bemærkes, at Enevældens Indførelse i 1660 betød en Ligestilling af Rigerne, skønt dette i administrativ Henseende, netop paa Grund af Enevældens centraliserende Tendens, fik liden eller ingen Betydning«. Angaaende Dobbeltbetegnelsen Danmark-Norge, udtaler det *svenske* Nævn: »man skulde visselig fra svensk Side gerne notere, at Norge trods Haandfæstningen efterhaanden anerkendtes for at være et eget Kongerige. Men en gennemgaaende Anvendelse af den noget tunge Dobbeltbetegnelse i svenske Lærebøger turde være vanskelig at faa gennemført«.

og angaaende Betegnelsen Sverige-Finland: »vi vil ikke gaa saa langt som Nordmændene, der ønsker konsekvent Anvendelse af Benævnelsen Danmark-Norge i Foreningstiden: men Udtrykket Sverige-Finland begynder at faa Borgerret i vort Land, og vi hilser dets Anvendelse ogsaa i det øvrige Norden med Tilfredshed«.

Ogsaa med Hensyn til den svensk-norske Union 1814-1905 gør der sig afvigende Synspunkter gældende, ret ensidigt i enkelte af Lærebøgerne, men ogsaa indenfor Fagnævne.

Foreningstiden med Danmark skildres i norske og især i islandske Skolebøger i meget grelle Farver, ikke sjældent ud fra ældre Forsknings Resultater, og ud fra moderne og ikke fra historisk bestemte Synspunkter: den stærkere Kongemagts Krav til øgede Skatter, Embedsbesættelserne, Handelsmonopolerne, Uviljen derimod o. s. v. Undertiden i ret bitre Vendinger, som naar en Lærebog om Sprogrenserne i 19. Aarh. skriver, at »de vilde rense det islandske Sprog for danske Brokker og slette de Trældomsmærker, som havde slaaet Rod i det efter Folkets mangeaarige Lidelser og Undertrykkelse«.

Som Aarsag til adskillige Misforstaaelser og Uvilje fremhæver Fagnævne, at der ofte ensidigt anlægges moderne, særlig nationale, Synspunkter paa ældre Tider, hvor de ikke hørte hjemme. Andre Misforstaaelser opstaar, ved at Begivenheder og Personligheder betragtes isolerede og ikke i den Sammenhæng, hvori de hører hjemme (Christian 1's Pantsættelse af de skotske Øer, »Christian Tyran«); eller ved at der ikke tages Hensyn til, at Ord tidligere ikke har betydet det samme som nu. Som Eksempel paa det sidste anker f. Eks. det norske Fagnavn over, at »danske Lærebøger ivrig understreger, at Sproget i Norden i gammel Tid blev kaldt »dansk Tunge« uden at give nærmere Forklaring. Ordet »dansk« maa hos Eleverne i vore Dage vække ganske andre Forestillinger end den, der dengang laa i Ordet (slgn. »dane« i Engelsk)«. Sagen er dog vel her den, at man i England lejlighedsvis har kaldt Indbyggere fra de andre nordiske Lande for Danskere, fordi det var Danskerne, man særlig kendte, medens man ikke havde Rede paa de andre Folk; ikke fordi Ordet Dansker i og for sig betød noget andet end nu (slgn. Artiklen Dane i Oxford Dictionary): lige som den brede Befolkning i Italien kunde kalde enhver blond Mand Inglese, uden at man deraf tør slutte, at dette Ord almindelig har haft en særlig og videre Betydning paa Italiensk. Lidt inkonsekvent er det vel i hvert Fald ud fra dette Synspunkt, naar det norske Fagnavn ønsker, at naar »Nordmand, som spillede en Rolle i Fællesrigernes Historie, nævnes første Gang, maa det eneste rette udtrykkelige være at sige, at de var norske«.

(Tordenskjold, Holberg, Wessel, Colbjørnsen), thi Ordet Nordmand, norsk dækkede jo i det 18. Aarh. ikke over samme Indhold som nu. Det norske Nævn tilføjer rigtignok: »selv om de (nævnte Mænd) for deres eget Vedkommende ikke saa nogen Modsætning i det, men følte sig som Borgere i en Fællesstat«. Sagen er jo dog vel den, at i hvert Fald for Holbergs Vedkommende blev Tilknytningen til Fællesstaten og Centralinstitutionerne langt det væsentlige, medens han i ret drastiske Vendinger kan hævde, at Fødselen (det at vore »fabriqverede udi samme Værksted«) intet betød for ham (Ep. 119). Det danske Nævn mener vel i hvert Fald med Rette, at naar man anfører de nævnte Mænd som »norskfødte«, er der dog Grund til ikke blot som noget almindeligt bekendt at gaa ud fra, men ogsaa at »oplyse i Lærebøgerne, at for Samtiden var Spørgsmaalet dansk eller norsk intet Problem«; thi det vil for Eleverne være en ofte ny Oplysning med vidtrækkende Konsekvenser ogsaa ud over det enkelte foreliggende Tilfælde. Med Rette angriber derimod det norske Nævn Udtryk i danske Lærebøger, Udtryk som »oldnordisk«, »nordisk« eller »skandinavisk«, hvor det i Virkeligheden drejer sig om gammelnorsk eller islandsk.

Et Hovedmaal for Foreningen »Norden« er det, at der i Lærebøgerne gives bedre Besked om Nabolandene end hidtil. Thi dermed har det ofte, særlig i Folkeskolebøgerne været smaat bevendt. Uvæsentlige og halvt rigtige Ting optager for ofte Pladsen. »Alle disse oldenborgske Konger (lyder en Skolebogs Resumé) hed enten Christian eller Frederik — undtagen en, som hed Hans — og det er ikke let at holde dem ude fra hinanden, naar der bliver op til en 8—10 Stykker af hvert Navn. Og det kan for det meste være det samme, for vi har lidet at takke dem for, og de fleste var baade daarlige Konger og daarlige Mennesker«. Paa den anden Side klages der over, at væsentlige Sider i Landenes Historie lades uomtalte eller faar en urigtig Omtale, selv i større Lærebøger i Nabolandene. Den danske Bondestands økonomiske, aandelige og politiske Frigørelse i 19. Aarhundrede omtales næsten aldrig i Nabolandenes Bøger, medens der derimod — som Relief for Tilstanden i Norge og Sverige — dvæles ved den danske Bondestands Kaar i Tiden før Frigørelsen, der skildres i altfor grelle Farver (»Livegenskab« o. l.). Et Spørgsmaal, der for Danmarks Historie er af saa vital Betydning som det sønderjydske, berøres undertiden slet ikke; i de Lærebøger, der i forskellige Forbindelser kommer ind paa det, findes ofte væsentlige Mangler og Misforstaaelser; i en fyldig svensk Lærebog siges der, at Slesvig og Holsten var mere intimt forbundne ind-

byrdes end med Danmark, eller at Slesvigs Befolkning var overvejende tysk. Den nordslesvigske Befolknings Kamp for Bevarelsen af Danskheden 1864—1920 omtales saa godt som aldrig, lige saa lidt som, at det var gammelt dansk Land, der stemtes tilbage (ikke afstodes) 1920. Fra norsk Side har man som sagt klaget over Tendensen til, skønt det var vigtige Begivenheder der skete, at lade Norge gaa op i dansk Historie i Foreningstiden. Man har her som fra finsk Side som en rød Traad ønsket gennemført den nationale Renæssance i 19. Aarh. med dens Forudsætninger; ligesom det finske Nævn fordrer som en Hovedsag, at »Finland — trods alt særpræget — skildres som et nordisk Land, og at dets Stilling indenfor denne Gruppe af Stater betones som Forpost for Vesterlandsk Kultur mod Øst«; et Par Lærebøgers Skildring af Finland i Forbindelse med Østevropa har med Rette vakt Uvilje. Fra norsk Side har man som noget centralt ønsket en Fremstilling af »det gamle Norgesvælde« (helst ogsaa med Kort) med »de gamle norske Bilande« Grønland, Island, Færøerne og de skotske Øer af Hensyn til, at »Bevistheden derom har spillet saa stor en Rolle for senere norsk Historie«; deres Tab fra Magnus Lagaboters og Christian 1's Tid til Kielerfreden.

En Vanskelighed overfor disse Ønsker om en fyldigere Fremstilling af Nabolandenes Historie er naturligvis den ringe Plads, der kan ofres derpaa. Hvad der bør ydes, er da heller ikke flere Enkeltheder i de Stykker af Konge- og Krigshistorie, der almindelig er bleven givet, men smaa samlede Oversigter over Ting, der er af Vigtighed og som er ejendommelige for de forskellige Folk; deres sideordnede Arbejde i Fred; nu gives oftest kun de krigerske Berøringer. De nye Værker som »Det norske Folks Historie« I—V, »Det Danske Folks Historie« I—VIII (1927—29) kan give Lærebogsforfattere det nye Stof; fra svensk Side beklager man Mangelen af et lignende Værk.

Skønt der saaledes har været meget, der trængte til Ændring i Historielærebøgerne fra de nordiske Lande, og meget hvorpaa man ser forskelligt, er der dog allerede opnaaet meget ved Fagnævnenes Samarbejde. Baade fordi det i Nordens demokratiske Stater har været muligt at arbejde frit, og fordi Nævnene gennemgaaende har vist stor Vilje til at komme til en redelig Forstaaelse. I Danmark, Finland og Sverige har Fagnævnene henvendt sig til Skolebogsforfattere og Forlag om at faa nye Skolebøger tilsendt til Revision, helst i Manuskript eller Korrektur, og har mødt stor Forstaaelse. I den norske Lærebog, hvis Omtale af de oldenborgske Konger ovenfor er omtalt, har Forfatteren efter Opfordring af sit Lands Fagnævn fra Korrekturen ændret saa meget i

enkelte Ord, Udtryk og Afsnit, at »Bogen i Rentryk ikke var til at kende igen, men med Hensyn til Objektivitet var kommet paa Højde med de bedste af de allerede foreliggende Lærebøger«, en meget brugt dansk Historielærebog for Folkeskolen, »der kom i ny Udgave, medens Kommissionen arbejdede, havde ganske skiftet Karakter og maatte i sin nye Form i det store og hele siges at være uangribelig«.

Der har jo imidlertid været Spørgsmaal, hvor Uoverenstemmelserne i de forskellige Landes Syn ikke lod sig fjerne ved Under søgelse og Forhandling, idet Forskningen indenfor de forskellige Lande er kommet til forskellige Resultater. Spørgsmaal som de forskellige Landes Andel i Vikingetogene med deres Bosættelser, Betydning for Kulturen og Statsdannelserne; de forskellige Unioner og Folkenes indbyrdes Stilling indenfor denne; Nationalitets spørgsmaalet i Finland. Fagnævnene vil her udarbejde vejledende Fremstillinger af de omstridte Punkter indenfor de nordiske Landes Historie, saaledes at en Historiker fra hvert af de paagældende Lande gør Rede for Forskningens Syn for Øjeblikket, enten i Fællesfremstilling eller i Parallelfremstillinger, saaledes at Historielærerne Norden over kan danne sig et Skøn over de forskellige Synsmaader og deres Begrundelse. Et saadant fælles dansk-svensk Forskningsbidrag til et af de vanskelige Punkter, Forudsætningerne for Aarene 1863—64 i dansk og svensk Politik, foreligger allerede udenfor »Nordens« Publikationer i Friis-Hedins Udgave af Henning Hamiltons »Anteckningar rörande förhållandet mellan Sverige och Danmark 1863—64«, af det svenske Fagnavn omtalt som »forbilledligt«.

Endelig vil Fælleskomitéen søge at faa een nordisk Historie-skriver til at udarbejde en kortere Fremstilling af de nordiske Folks Historie: det fælles og ensartede og det forskellige og særprægede.

Th. A. Müller.

II.

Tysk-fransk Historikeroverenskomst.

Ogsaa udenfor Norden har man i Aarene siden Verdenskrigens Afslutning haft Opmærksomheden henvendt paa Historieundervisningens Betydning for Tankesæt og Indstilling hos den opvoksende Slægt. Forkæmpene for mellemfolkelig Afspænding har tilvisse lidt bitre Skuffelser, men har dog ogsaa — selv i de sidste vanskelige Tider — haft Lejlighed til at konstatere, at Folkeforsoningens Idealer bevarer deres Livskraft og over deres Virkning. Som der tidligere er blevet gjort opmærksom paa i dette